

RED DISKURZA

Nastopno predavanje na Collège de France
2. decembra 1970*

V GOVOR [*discours*], ki naj bi ga imel danes, in v govore, ki jih bom moral imeti tu morda vrsto let, bi želel smukniti na skrivaj. Bolj kot to, da si vzamem besedo, bi želel, da me ona objame in ponese onstran vsakega možnega začetka. Opazil bi rad, da bi bil v trenutku, ko naj bi govoril, tam že dolgo pred mano neki brezimni glas: tako bi zadoščalo, da se navežem, da nadaljujem stavek, da se neopazno naselim v njegovih vrzelih, kot da bi mi sam pomignil in za trenutek zastal v zraku. Začetka torej ne bi bilo in namesto da sem nekdo, od kogar prihaja govor, bi bil neznatna vrzel v njegovem naključnem teku, možna točka njegovega izginotja.

Rad bi, da bi bil za mano neki glas (ki bi govoril že od nekdaj in bi vnaprej podvajal vse, kar bom sam rekel), ki bi govoril takole: »Nadaljevati je treba, torej bom nadaljeval, treba je govoriti besede, kolikor jih je, treba jih je govoriti, dokler me ne najdejo, dokler me ne izgovorijo, čudna kazen, čuden greh, nadaljevati je treba, nemara je to že opravljeno, nemara so me že izgovorile, nemara so me že ponesle do praga moje zgodbe, do vrat, ki se odpirajo v mojo zgodbo, to bi me presenetilo, če se bojo odprla.«¹

* V skladu s tradicijo je Foucault na svojem nastopnem predavanju na Collège de France napravil povzetek (in zagovor) svojega dotedanjega dela. Na tem mestu je nasledil Jeana Hyppolita, svojega mentorja. Prva objava: *L'ordre du discours. Leçon inaugurale au Collège de France prononcée le 2 décembre 1970*, Gallimard, Pariz 1971. (Opombe, označene z asteriskom, so prevajalske oziroma uredniške.)

¹ S. Beckett, *Neimenljivi*, prevedel Aleš Berger, Cankarjeva založba, Ljubljana 2005, str. 116.

Mislím, da imajo mnogi neko podobno željo, da jim ne bi bilo treba začeti, neko podobno željo, da bi se še pred začetkom igre znašli na drugi strani govora, ne da bi jim bilo treba od zunaj tehtati, kaj bi govor utegnil imeti enkratnega, nevarnega, morda zlonosnega. Tej tako splošni želji institucija odgovarja ironično, saj začetke napravi slovesne, obkroži jih z obročem pozornosti in tišine in jim vsili ritualizirane oblike, kot bi želela že od daleč kazati nanje.

Želja pravi: »Ne želim si tega, da bi morala sama vstopiti v ta tvegani red diskurza; ne bi hotela imeti opravka s tem, kar je v njem odločno in odločilno; želela bi, da je povsod okoli mene, kot mirna, globoka, neskončno odprta prozornost, kjer bi drugi ustregli mojim pričakovanjem in kjer bi se ena za drugo porajale resnice; in jaz bi se mu le prepustila, naj me nosi v sebi in s sabo kot srečno naplavino.« In institucija odgovarja: »Ne boj se začeti; vsi smo tu zato, da ti pokažemo, da je diskurz iz reda zakonov, da že od nekdaj bdimo nad njegovim pojavljanjem, da mu je odmerjen prostor, ki mu je v čast, a ga razorožuje; in da, če po naključju dobi neko oblast, jo dobi od nas, le od nas.«

Morda pa ta institucija in ta želja nista nič drugega kot dva nasprotujoča si odgovora na eno samo negotovost: negotovost glede tega, kar je diskurz v svoji materialni realnosti kot izgovorjena ali zapisana stvar; negotovost glede te prehodne eksistence, ki se bo nedvomno izbrisala, toda v skladu s trajanjem, ki nam ne pripada; negotovost, da pod to sicer vsakdanjo in sivo dejavnostjo slutimo moči in nevarnosti, ki si jih težko predstavljamo; negotovost, ker za besedami, ki jim je dolgotrajna raba omilila robotost, slutimo boje, zmage, rane, gospostva, hlapčevstva.

Toda kaj je pri tem, da ljudje govorijo in da se njihovi diskurzi neskončno množijo, tako nevarno? Kje je torej nevarnost?

*

Hipoteza, ki bi jo rad ta večer postavil v ospredje, da bi z njo določil mesto – ali morda zelo začasno prizorišče – dela, ki ga opravljam, je tale: mnenja sem, da je produkcija diskurza v vsaki družbi obenem kontrolirana, selekcionirana, organizirana in razdeljena z

določenim številom postopkov, katerih vloga je, da zadržujejo njegove moči in nevarnosti, obvladajo njegove naključne dogodke, da se izognejo njegovi težki, zastrašujoči materialnosti.

V družbi, kot je naša, seveda poznamo postopke *izključitve*. Najbolj očitna, tudi najbolj domača, je *prepoved*. Dobro vemo, da nimamo pravice reči vsega, da ne moremo govoriti o vsem v kakršnihkoli okoliščinah in da končno kdorkoli ne more govoriti o čemerkoli. Tabu objekta, ritual okoliščin, posebna ali izključna pravica subjekta, ki govori: tu imamo igro treh tipov prepovedi, ki se križajo, medsebojno krepijo ali dopolnjujejo, tako da tvorijo kompleksno mrežo, ki se neprenehoma spreminja. Opozoril bom samo, da sta tisti področji, kjer je mreža najbolj zgoščena, kjer se črni predeli množijo, dandanes spolnost in politika: kot da bi bil diskurz, daleč od tega, da bi bil tisti nevtralni ali transparentni element, kjer bi se spolnost razorožila in politika pomirila, eno od mest, kjer obe na privilegiran način sproščata nekatere svoje najbolj zastrašujoče sile. Diskurz se na videz izdaja za nekaj malenkostnega, a prepovedi, ki ga zadenejo, odkrijejo zelo zgodaj, zelo hitro njegovo zvezo z željo in oblastjo. In pri tem je marsikaj osupljivo: namreč da diskurz – psihoanaliza nam je to pokazala – ni le preprosto to, kar kaže ali skriva željo, tudi sam je predmet želje; in da diskurz – kar nas neprestano uči zgodovina – ni enostavno le to, kar prevaja boje ali sisteme dominacije, ampak se zanj in z njim bojujemo, je oblast, ki se je želimo polastiti.

Obstaja pa v naši družbi še neki drugi princip izključitve: ne več prepoved, ampak razločevanje in izvrženje. Mislim na opozicijo razuma in norosti. Od konca srednjega veka naprej je norec tisti, čigar diskurz ne sme krožiti kot ostali diskurzi: zgodi se, da imajo njegovo besedo za ničevo in nedejansko, neresnično in nepomembno, ne more pričati na sodišču niti overiti nekega spisa ali pogodbe, celo pri mašnem povzdigovanju ne more omogočiti transsubstanciacije in narediti iz kruha telo; lahko pa mu tudi, v nasprotju do vsake druge, podelijo čudne moči, tako tisto, da izreka skrito resnico, da napoveduje prihodnost, da vidi v vsej naivnosti to, česar modrost drugih ne more opaziti. Presenetljiva je ugotovitev, da je bila norčeva beseda v teku stoletij v Evropi ali preslišana ali pa, če jo je kdo slišal, poslušana kot beseda resnice. Ali je torej

padla v prazno – zavržena takoj, ko je bila izgovorjena – ali pa so v njej razpoznali naivni ali zvijačni razum, razum, ki je bil bolj razumen od razuma razumnih ljudi. Na vsak način, izključena ali skrivnostno napolnjena z razumom, v strogem smislu ni obstajala. Norost norca so spoznavali prav po njegovih besedah; bile so mesto, kjer je prišlo do razločevanja; toda nikoli niso bile sprejete ali slišane. Pred koncem 18. stoletja nobenemu zdravniku nikoli ni prišlo na misel, da bi izvedel, kaj je bilo izrečeno (kako in zakaj je bilo rečeno) v tej govorici, ki je kljub temu tvorila razliko. Ves ta ogromni diskurz norca se je vračal med šume; in besedo so mu dali le simbolično, v gledališču, kjer se je izpostavljal razorožen in spravljen, ker je tam igral vlogo resnice pod masko.

Rekli mi boste, da je s tem danes opravljeno ali da se to končuje; da norčeva beseda ni več na drugi strani razločevanja; da ni več ničeva in nedejanska; da v nas nasprotno zbudi pozornost; da v njej iščemo smisel ali obris ali ruševine nekega dela; in da smo jo uspeli zasačiti, to norčevo besedo, v tem, kar mi sami artikuliramo; v tem minimalnem razporku, kjer nam to, kar rečemo, uhaja. Vendar še takšna pozornost ne dokazuje, da bi staro razločevanje ne bilo več v igri; zadostuje, da pomislimo na ves sklop institucij, ki omogočajo nekemu – zdravniku, psihoanalitiku –, da prisluhne tej besedi, in ki omogočajo hkrati pacientu, da prispeva svoje uboge besede ali jih obupano zadrži; zadošča, da pomislimo na vse to, in zaslutimo, da je razločevanje – daleč od tega, da bi bilo izbrisano – v igri na drug način, po drugih smereh, z novimi institucijami in s kaj različnimi učinki. In čeprav bi vloga zdravnika bila le v tem, da prisluhne končno svobodni besedi, bi se poslušanje še vedno odvijalo znotraj ohranjene cezure. Poslušanje nekega diskurza, ki je investiran z željo in ki si domišlja – v svoji največji vznesenosti in največji tesnobi –, da poseduje strašne sile. Če je res potrebna tišina uma za ozdravitev pošasti, pa zadošča že, da je tišina pozorna, in razločevanje ostaja.

Morda je tvegano, če štejemo za tretji sistem izključitve poleg teh, o katerih sem že govoril, opozicijo med resničnim in napačnim. Kako bi mogli utemeljeno primerjati prisilo resnice z razločevanji, kot so gornja, z razločevanji, ki so že po svojem izhodišču arbitrarna ali pa se organizirajo okoli zgodovinskih naključnosti; ki

niso le spremenljiva, ampak v neprestanem premeščanju; ki jih podpira, vsiljuje in uvaja sistem institucij; ki se ne odvijajo brez prisile niti brez vsaj delnega nasilja.

Seveda, če se postavimo na raven neke trditve, znotraj nekega diskurza, ni razločevanje med resničnim in napačnim niti arbitrarno, niti spremenljivo, niti institucionalno, ne nasilno. Toda če se prepostavimo na drugo lestvico, če si postavimo vprašanje o tem, kakšna je bila, kakšna je vseskozi prek naših diskurzov ta volja do resnice, ki preči toliko stoletij naše zgodovine, ali kakšen je v svoji zelo splošni obliki tip razločevanja, ki usmerja našo voljo do vednosti, tedaj si lahko zamislimo nekaj podobnega, kot je sistem izključitve (zgodovinski, spremenljiv in institucionalno obvezujoč).

Gotovo, gre za zgodovinsko vzpostavljeno razločevanje. Kajti še pri grških poetih 6. stoletja pred našim štetjem je resnični diskurz, v močnem in cenjenem pomenu besede, deležen spoštovanja in strahu. Treba se mu je bilo podvreči, ker je vladal, govoril ga je nekdo, ki je imel pravico do tega, in v skladu s potrebnim ritualom; to je bil diskurz, ki je govoril resnico in vsakomur odrejal svoj delež; to je bil diskurz, ki je z napovedovanjem prihodnosti ne le oznanjal, kaj se bo zgodilo, ampak tudi prispeval k njeni realizaciji, s seboj je nosil pristanek ljudi in se tako prepletal z usodo. A že stoletje kasneje najvišja resnica ni več domovala v tem, kar je diskurz *bil* ali *delal*, domovala je v tem, kar je *rekel*: prišel je dan, ko se je resnica premestila od ritualnega akta izjavljanja, učinkovitega in pravičnega, k sami izjavi: k njenemu smislu, njeni formi, objektu, njenemu odnosu do reference. Med Heziodom in Platonom se je ustalilo določeno razločevanje, ki je delilo resnični diskurz od napačnega; vsekakor novo razločevanje, kajti odslej resnični diskurz ni več tisti vzvišeni in zaželeni diskurz, ni več diskurz, ki bi bil vezan na izvrševanje oblasti. Sofist je pregnan.

To zgodovinsko razločevanje je nedvomno dalo svojo splošno obliko naši volji do vednosti. A vendar se je samo od tedaj neustavljivo premeščalo: velike znanstvene prevrate lahko večkrat beremo kot posledice nekega odkritja, toda prav tako jih lahko beremo kot pojave novih oblik v volji do resnice. V 19. stoletju obstaja nedvomno neka volja do resnice, ki ne sovпада s tisto, ki zaznamuje

klasično kulturo, niti v oblikah, ki jih uporablja, niti v predmetnih območjih, na katera se nanaša, ne v tehnikah, ki jih jemlje za oporo. Posezimo nazaj: na prehodu iz 16. v 17. stoletje (in posebej v Angliji) se je pojavila neka volja do vednosti, ki je napovedajoč svoje današnje vsebine zarisala načrte možnih predmetov, ki so hkrati merljivi, podvrženi opazovanju in klasifikaciji; neka volja do vednosti, ki je spoznavajočemu subjektu nalagala (in to nekako pred vsakršnim izkustvom) določeno pozicijo, določen pogled in določeno funkcijo (rajši videti kot brati, preverjati kot komentirati); neka volja do vednosti, ki jo je predpisovala (in to na bolj splošen način kot vsak določen instrument) tehnična raven, na katero bi se morala stekati spoznanja, da bi bila preverljiva in koristna. Videti je, kot bi od velikega platonskega razločevanja dalje volja do resnice imela lastno zgodovino, drugačno od zgodovine obvezujočih resnic: zgodovino predmetnih načrtov, namenjenih spoznavanju, zgodovino funkcij in pozicij spoznavajočega subjekta, zgodovino materialnih, tehničnih, instrumentalnih investiranja spoznavanja.

Ta volja do resnice se torej, tako kot drugi sistemi izključevanja, opira na institucionalno osnovo: krepi in obenem uvaja jo cel obseg praks, kot so seveda pedagogika, kot je sistem knjig, izdavanja, knjižnic, kot nekoč znanstvene družbe in danes laboratoriji. Toda nedvomno bolj globalno jo uvaja način, kako vednost deluje v neki družbi, kako je vrednotena, razširjena, razdeljena in, če hočete, komu je pripisana. Spomnimo se, le za prisposodbo, starega grškega principa, ki pravi, da je aritmetika resnično lahko zadeva demokratičnih polis, saj poučuje odnose enakosti, medtem ko morajo samo geometrijo poučevati v oligarhičnih sistemih, ker prikazuje razmerja v neenakosti.

Konec koncev menim, da skuša ta volja do resnice, ki se tako naslanja na institucionalno podporo in razdelitev, izvajati nad drugimi diskurzi – še vedno govorim o naši družbi – neko vrsto pritiska in tako rekoč moč prisile. Mislim na to, kako je zahodna literatura že stoletja morala iskati oporo v naravnem, verjetnem, iskrenem, tudi v znanosti – skratka v resničnem diskurzu. V mislih imam tudi način, kako so se ekonomske prakse, kodirane kot navodila in recepti ali tudi kot morala, poskušale od